

TIONSCADAL GEOPHÁIRC

**Dhúiche Sheoigheach
& Lochanna an Iarthair**

JOYCE COUNTRY & WESTERN LAKES GEOPARK PROJECT

LOGAINMEACHA AGUS GEOLAÍOCHTA SA
RÉIGIÚN DHÚICHE SHEOIGHEACH AGUS
LOCHANNA AN IARTHAIR

LEABHRÁN MAOINITHE AG CISTE OIDHREACHTA GEOLAÍOCHTA 2019 DE CHUID
SHUIRBHÉIREACHT GHEOLAÍOCHTA ÉIREANN.

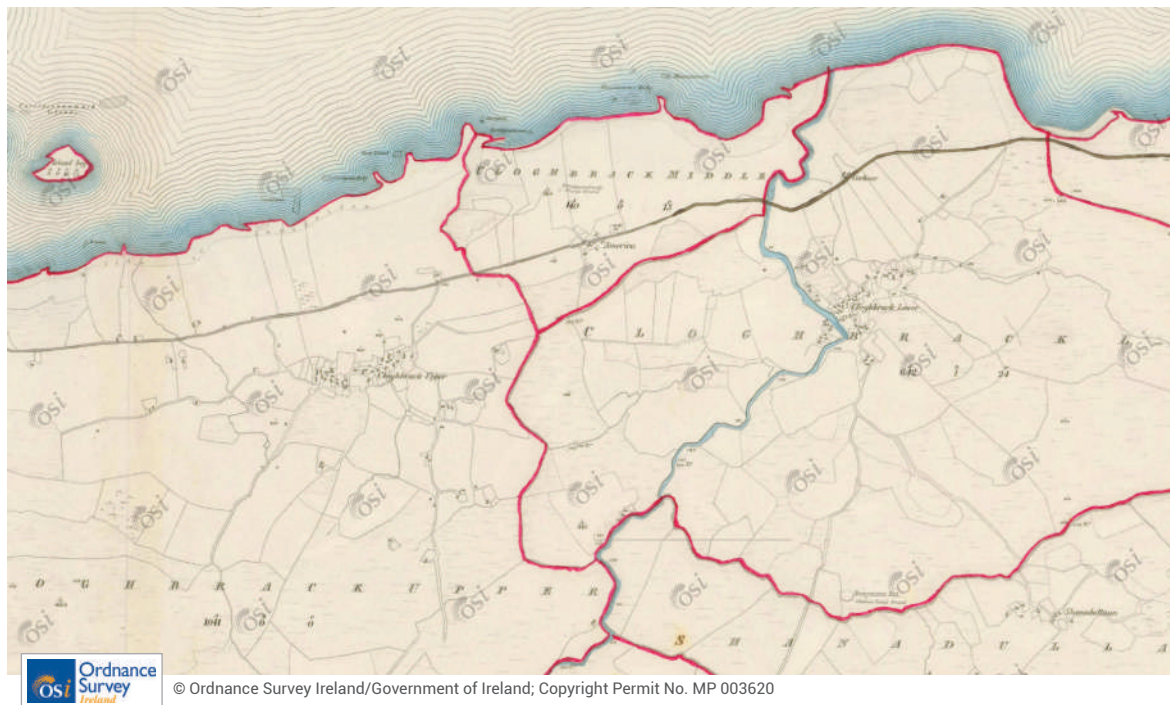
Foilseachán de chuid Geotreallúis Dhúiche Sheoigheach agus Lochanna an Iarthair

ISBN: 978-1-8382261-0-7 | Téacs ó Benjamin Thébaudeau

Táirge de chuid Thionscadail Gheopháirc Dhúiche Sheoigheach agus Lochanna an Iarthair, foilsithe in 2020.

Baineadh úsáid as bunachar logainmneacha na hÉireann www.logainm.ie chun taighde a dhéanamh, mar aon le saothar foilsithe atá ag Fiachra Mac Gabhann (Logainmneacha Mhaigh Eo), ag Tim Robinson (tríológ leabhar ar Chonamara), agus an rannán faoi logainmneacha ar shuíomh idirlín Oidhreacht Phobail na Gaillimhe (<https://galwaycommunityheritage.org/>).

SLIOCHT ÓN CHÉAD EAGRÁN DE LÉARSCÁIL SHUIRBHÉIREACHT ORDANÁIS ÉIREANN (1829-1841)
CEANTAR NA CLOICHE BRICE I NDUICHE SHEOIGHEACH Á THAISPEÁINT.

Intreoir

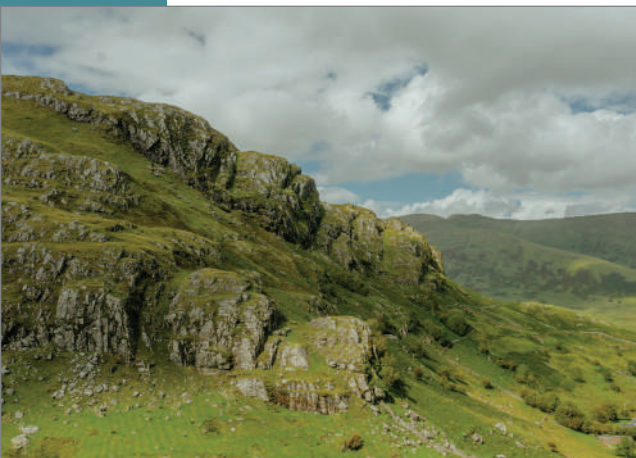
Taisce iontach eolais is ea na logainmneacha ar thírdhreach na hÉireann mar atá inniu agus mar a bhí san am a chuaigh thart. Insíonn siad scéalta faoi na doirí fairsinge a chlúdaigh Éire, faoi na mic tíre ag fá-naíocht ar an tírdhreach, agus faoi oileáin atá anois mar chuid den mhórchóir. Ainmneacha na n-aibhneacha, na lochanna agus na sléibhte, na mbailte agus na sráidbhailte atá iontu. Chomh maith leis sin, is ainmneacha na mbailte fearainn iad, rannta talún atá measartha beag a théann siar go dtí go luath sna Meánaoiseanna ar a laghad. Is minic a bhíonn bailte fearainn i gceantair shléibhtiúla agus bhoga i bhfad níos mó ná ceantair ina bhfuil talamh maith feirmeoireachta, rud a léiríonn an fheidhm a bhí acu ar dtús mar roinnt thalún bhrabúsach le haghaidh talmhaíochta. Tá breis agus 60,000 baile fearainn in Éirinn agus tá siad uile ar fáil ar an bhunachar ag www.logainm.ie.

Tá thart faoi 630 baile fearainn i réigiún Thionscadal Gheopháirc Dhúiche Sheoigheach agus Lochanna an Iarthair, ach tá cuid mhór áiteanna níos lú, sainchomharthaí sa thírdhreach nó páirceanna mar shampla, a bhfuil ainm orthu atá caillte le himeacht ama ar an drochuair. Is amhlaidh atá ar fud na hÉireann. Tá roinnt tionscadal ar siúl ar fud na tíre chun an t-eolas seo a thaifeadadh ó sheandaoine, go háirithe i gceantair Ghaeltachta ina bhfuil na hainmneacha b'fhéidir go fóill in úsáid sa lá atá inniu ann.

Cad is logainm ann?

Déanann logainmneacha cur síos ar an tírdhreach, gnéithe fisiciúla (cnoc, cluain, fána, srl), bail na talún (carraigeach, bog, srl), an t-ainm a bhí ar úinéir cáiliúil, nó ar chuairteoir miotasach, speiceas planda nó ainmhí, gné saorga (ráth, droichead, srl), agus gnéithe eile den tírdhreach. Rud eile ná an gheolaíocht áitiúil, gnéithe geolaíochta áitiúla nó seanghníomhaíocht a bhaineann leis an gheolaíocht áitiúil. Seo thíos liosta de théarmaí Gaeilge a fhaightear i logainmneacha i réigiún na Geopháirce a thagraíonn don gheolaíocht áitiúil, a gcialla agus an litriú a úsáidtear i bhfoirm Bhéarla an logainm. Maidir le hainmneacha le réiltín *, tá eolas breise faoina leathadh tíreolaíoch ar fáil ag logainm.ie website.

Lomán Fhoirmíocht Mharmar na
Lochanna ag Cnoc na Coirre

Cnoc na Coirre ón iardheisceart

GAEILGE	CIALLA	LITRITHE BÉARLA SA GHEOPHÁIRC
Áighe	gallán	aya
Ail/Fail*	aill	aille, ellagh
Alltaigh	áit ailleach	alty
Aoil	aol	eel
Barr*	ard	bar, bur
Beartrach	oitir ghainimh	bertragh
Binn*	binn	ben
Buacán	cioch	boocaun
Carn*	carn	carn
Carraig/Carr*	carraig	carrick, carrigeen, carreen, cargin
Claideach	cladach	clydagh
Clog/Cloch*	cloch	clogh, clogher, clag, cleigh, glogh
Cnoc*	cnoc	knock
Coire	coire	curry
Corr*	corr	cor, cur
Creag/Creagán*	creig	creg, cregga, greggaun
Cruach	cruach	croagh
Cuas/Cuasán*	cuas	coos, ghoosh
Dabhach	dabhach	dowagh
Deirc	deirc	dirk
Droim/Dromainn*	droim	drum, drummin, drumneen
Eas	eas	-ass, ash, aas

ar lean ar leathanach 8

Cisil cheartingearacha
ag Mám Trasna ó
Ghleann na Fuaiche

Tras-srathú ag An Lónán

ar lean ó leathanach 7

GAEILGE	CIALLA	LITRITHE BÉARLA SA GHEOPHÁIRC
Eiscir/Eisceach*	eiscir	esker, isker, ascragh, escragh
Farnacht	formaoil	farnaght
Gallach	gallach	gallagh
Iarainn	iarann	-ierin
Iomaire	iomaire	ummera
Leac/leacán*	leac	lecka, lacka, leck
Log*	log	lug
Lomán	lomán	lummaun
Mám	mám	maum, maam
Maoil/maoileann	maoil, maoileann	mweel, mweelaun
Mianach	mianach	-veeny
Mullach*	mullach	mullagh
Oilí	creagán, lomán	elly
Poll*	poll	poll
Ruibh	ruibh	riff
Scainimh	scaineamh	scanniff
Sindile	slinneán	shintilla
Sliabh*	sliabh	levy, slieve
Tobar*	tobar	tober, tubber, dober
Tulach/tulaigh*	tulach	tullagh, tully
Turlach	turlach	turlough
Uisce	uisce	isky

Geolaíocht sa cheantar Gheopháirc

Tá roinnt samplaí iontacha den tionchar a bhí ag geolaíocht ar na logainmneacha sa cheantar. Mar shampla, tá Cloghbrack (nó An Chloch Bhreac, 'the speckled or spotty rock') suite i gceantar os cionn Loch Measca íochtair, a bhfuil buncharraig siosta faoina bhun, agus tá an carraig breac le criostail mhóra bhána grianchloiche

Siosta "breac" ag An Chloch Bhreac

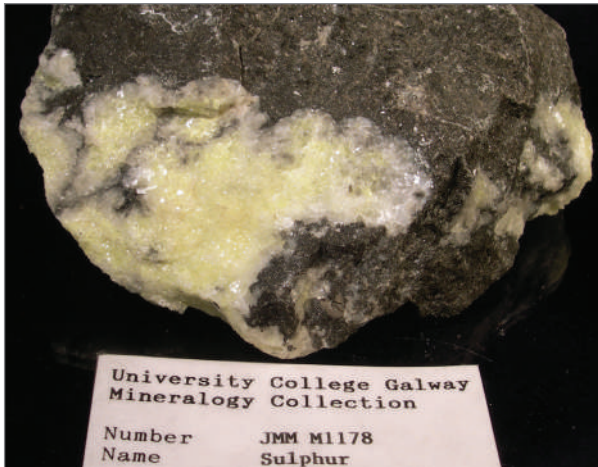

▲ Cloch le logainm ag bealach isteach na Coiche Brice

Tá an abhainn agus an baile fearainn Aille (nó An Aill, 'the cliff') suite ar mhá thar aolchloch charbónmhar (a théann siar thart faoi 350 milliún bliain); lomán den aolchloch is ea an aill thuasluaite, agus ritheann an abhainn thíos faoin talamh in uaimh charstach.

◀ Aill aolchloiche ag An Aill

Abhainn eile a bhfuil ainm breá uithi ná Owenriff (nó Abhainn Ruibhe, 'river of brimstone or sulphur'), a ritheann trí bhaile Uachtar Ard isteach go Loch Coirib. Bhí nóidíní sulfair le fáil san aolchloch charbónmhar, ar ndóigh, tá iarsmaí de mhianach sulfair i dtuaisceart an bhaile feadh Shlí an Iarthair.

◀ Mianraí buí sulfair i bhfoirm aolchloiche ó Abhainn Ruibhe

Tá cúpla baile fearainn darb ainm Clogher (nó An Chlochar, 'the rocky place') i mána na hÉireann mar gheall ar thionchar na hOighearaoise, ag creimeadh na buncharraige aolchloiche agus ag fágáil clúdach tanaí dríodar ar an charraig, nó clúdach níos mó de dhríodar tille ina bhfuil meascán de ghaineamh, de ghairbhéal, agus de chlocha níos mó. Is deacair na clocha seo a thógáil as páirc nua curaíochta ar bith, agus fiú i bpáirceanna a glanadh roimhe, feictear carraigeacha an chéad séasúr eile mar ardaíonn clocha mar gheall ar chrapadh agus bhorradh na ndríodar mórtimpeall agus teochtaí ag athrú.

Páirceanna ina bhfuil a lán clocha scaoilte a fhaightear go nádúrtha

Leic Aimhréidh, sliabh grianchloichíte de leaca aimhréidhe ar bhruach Loch Coirib.

Bhí tionchar cosúil leis seo ag an Oighearaois ar thalamh ard. Cé nár chothromaigh sí an bhuncharraig áitiúil, thóg sí an chuid is mó den chlúdach ithreach nó dríodair le liomán nó creaga a nochtú, agus is minic a fhaightear an focal creig sa cheantar. Corruair, bhí na lomáin chomh meilte agus líofa sin ag an oighear gluaiste gur tháinig siad amach mar leac, a chiallaíonn 'flagstone', mar shampla Lackavrea (nó Leic Aimhréidh, 'uneven flat stone'). Ar ndóigh, tá roinnt samplaí den fhocal dromainn i logainmneacha (sa chiall 'small ridge'), agus úsáidtear drumlin anois ar fud an domhain, a chiallaíonn dromanna ísle oighreach a shil-leagtar agus a dhéantar faoi oighearchúid gluaiste.

Gnéithe eile oighreacha a fhaightear in Éirinn ná eskers, ón Ghaeilge eiscir, focal atá ar eolas ar fud an domhain, ciallaíonn sé 'ridge that cuts through the landscape' (droim gairbhéil a d'iompair leá-uisce agus dríodair thíos faoi na hoighearchúideacha), agus corries (tugtar cirques orthu fosta) a thagann ón Ghaeilge coire, sa chiall 'large pot or cauldron'.

Oileán na Naomh ar Loch Measca, oileán droimnín

Tá gnéithe carstacha flúirseach inár réigiún san iarthar aolchloiche. Cuimsíonn siad uaimheanna, toibreacha, doilíní (loig nó poill scoite sa dromchla), agus turlaigh (lochanna séasúracha a líontar agus a fholmhaítear nuair a athraíonn leibhéal an mhaoschláir). Faightear cuid mhaith de na gnéithe seo i logainmneacha an cheantair, agus corrúair, léiríonn siad gnéithe nach bhfuil ann níos mó. Is iad na focail a bhaineann leis seo ná tobar (well, spring), poll (hole, cave), cuas (cave) agus tuilleadh. Rinne misinéirí luatha Críostaí a lán toibreacha nádúrtha a choisreacan mar thoibreacha beannaithe, mar a tharla i gcás Thobar Phádraig (nó Saint Patrick's Well) ag Ballintubber (nó Baile an Tobair, 'the village of the well').

Tobar Phádraig, tobar ►
nádúrtha ag Baile an
Tobair, le dealbh de
Naomh Pádraig leis an
Bhráthair Joseph McNally

Leic Aimhréidh ar Loch Coirib

Féach thíos roinnt samplaí eile de logainmneacha sa Gheopháirc a bhaineann le geolaíocht:

BÉARLA	GAEILGE	CIALLA I MBÉARLA	CINEÁL
Aasleagh Falls	Eas Liath	grey waterfall	eile
Aille	An Aill	the cliff	baile fearainn
Ballinaya	Baile an Áighe	the townland of the pillar	baile fearainn
Ballintober	Baile an tobair	the townland of the well	baile fearainn
Ben Gorm	Binn Ghorm	the blue peak	binn
Bencorragh	An Bhinn Charrach	the rocky peak	binn
Cappaghooish	Ceapach Chuais	tillage plot of the cave	baile fearainn
Cargin	An Carraigin	the small stone	baile fearainn
Cloghbrack	An Chloch Bhreac	the speckled rock	baile fearainn
Clogher	An Clochar	the rocky place	baile fearainn
Cooslughoga	Cuas Luchóige	cave of the mouse	baile fearainn
Cregdotia	An Chreig Dhóite	burned rock	baile fearainn
Derryveeny	Doire Mhianaigh	thicket of the mine	baile fearainn
Dirkbeg	An Deirc Bheag	the small hollow/cave	baile fearainn

BÉARLA	GAEILGE	CIALLA I MBÉARLA	CINEÁL
Drumminroe	An Dromainn Rua	the red ridge	baile fearainn
Flag Island	Oileán na Leac	flag island	oileán
Lackavrea	Leic Aimhréidh	uneven flat stone	baile fearainn
Lacknakillen	Leac na Cile	flagstone of the church	eile
Letterass	Leitir Easa	hillside of the waterfall	baile fearainn
Loughaunierin	Loch an Iarainn	iron lake	loch
Lugacurry	Log an Choire	hollow of the Corrie	binn
Monalummaun	Móin na Lomán	the bog of the outcrops of rock	eile
Mountross	Ros Iarainn	the peninsula of Iron	baile fearainn
Owenaglogh	Abhainn na gCloch	river of the stones	abhainn
Owenriff	Abhainn Ruibhe	river of brimstone/sulphur	abhainn
Pollawaddy	Poll an Mhadaidh	the hole of the dog	baile fearainn
Rinaneel	Rinn an Aoil	promontory of the lime	baile fearainn
Turlough	An Turlach	the turlough	baile fearainn

Lomán laibhe adhartach
ag An Bhinn Charrach

Uisce bán marla de “Fionn” Loch
Ceara nó Lough Carra

Tuar ceatha geolaíochta

Is minic a úsáidtear dathanna le cur síos ar an tírdhreach, aibhneacha, lochanna, sléibhte, agus cé nach amhlaidh i gcónaí, de ghnáth, tagann siad ón dath atá ar an chloch áitiúil. Is féidir cuid acu a aithint, dubh, bán, glas, buí agus rua a chiallaíonn 'black', 'white', 'green', 'yellow', agus 'rusty red' faoi seach. Is minic a luaitear Fionnloch Ceara mar shampla, seanainm a bhí ar Loch Ceara, ina raibh an focal fionn, a chiallaíonn 'white or fair'. Sa chás seo, tagann sé ón fhosú bán marla de chailcít ag bun an locha éadomhain, a fhrithchaitheann solas na gréine mar gheall ar ghlaineacht an uisce ann.

Cloch le logainm ag Aill Dubh

"Aillte" dubha bruthimbrite ag Aill Dubh

Baineann an dath dubh go minic le huisce móinteach a bhfuil a lán iarainn ann, agus a bhfuil cuma dhubh air nuair a ritheann sé isteach agus amach ó phortach. Corruair, áfach, baineann sé leis an charraig áitiúil, mar shampla Aill Dubh (the black cliff), áit a seasann scaireanna de luaithreamhán bolcánach ar a dtugtar bruthimbrit ar fhána an tsléibhe, agus dath iontach dorcha orthu. Léiríonn an focal rua dath 'rusty red' agus baineann sé le flóra áitiúil cosúil le fraoch agus sfagham ag fás sa phortach. Is féidir fosta go mbaineann sé leis an dath atá ar an charraig áitiúil, mar shampla Killary (nó An Caoláire Rua, 'the red inlet'), nó An tIomaire Rua (a chiallaíonn 'the red ridge'), seantearma do thalamh ard i réigiún an iarthair i gcoitinne, mar shampla, an gaineamhchloch rua de Chnoc Maol Réidh, an bhinn is airde i gCúige Chonnacht.

Samplaí eile ó
cheantar tionscadail
na Geopháirce thíos:

BÉARLA	GAEILGE	CIALLA I MBÉARLA	CINEÁL
Aasleagh falls	Eas Liath	grey falls	eile
Aillebaun	An Aill Bhán	the white cliff	baile fearainn
*	Aill dhubh	black cliff	eile
Ballydoolough	Baile Dubhloch	townland of the black lake	baile fearainn
Ben gorm	Binn Ghorm	blue peak	binn
Black island	An tOileán Dubh	black island	oileán
Caherduff	An Chathair Dhubh	the black stone fort	baile fearainn
Cloghbrack	An Chloch Bhreac	speckled rock	baile fearainn
Currarevagh	An Chorr Riabhach	the grey round hill	baile fearainn
Dooros	Dubh Ros	black peninsula	baile fearainn
Green island	An tOileán Glas	the green island	oileán
Killary	An Caoláire Rua	the red inlet	eile
Knockbaun	An Cnoc Bán	the white hill	baile fearainn
Knocknagussy	Binn Dubh/Cnoc an Mháma	black peak	binn
Lackderg	An Leac Dhearg	the red flat stones	baile fearainn
Lough Carra	Fionnloch Ceara	white lake of Ceara	loch
Owenduff	An Abhainn Dubh	the black river	abhainn
Owenwee	An Abhainn Bhuí	the yellow river	abhainn
Toberroaun	Tobar Ruáin	well of the red place	baile fearainn
Tullaghaby	Na Tulacha Buí	the yellow mounds	baile fearainn
*	An t-Iomaire rua	the red ridge	binn

*Níl leagan Béarla ann do na logainmneacha seo.

Le haghaidh tuilleadh eolais ar Thionscadal Gheopháirc Dhúiche Sheoigheach agus Lochanna an Iarthair, agus le aghaidh tuilleadh mapaí agus acmhainní, téigh chuig ár suíomh idirlín ag: www.joycecountrygeoparkproject.ie

TIONSCADAL GEOPHÁIRC

**Dhúiche Sheoigheach
& Lochanna an Iarthair**

JOYCE COUNTRY & WESTERN LAKES GEOPARK PROJECT

LEABHRÁN MAOINITHE AG CISTE OIDHREACHTA GEOLAÍOCHTA 2019 DE CHUID
SHUIRBHÉIREACHT GHEOLAÍOCHTA ÉIREANN